

ЩОДО КОНЦЕНТРАЦІЇ СПОРІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДІ, ЯКИЙ ЗДІЙСНЮЄ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

ON CONCENTRATING CONTROVERSIES IN THE COMMERCIAL COURT WHICH IS CONSIDERING BANKRUPTCY CASE

Лежнєва Т.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права
Університет імені Альфреда Нобеля

Черноп'ятов С.В., к.ю.н.,
доцент кафедри права
Університет імені Альфреда Нобеля

В статті розглянуто норму частини 2 статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства щодо справ, стороною яких є боржник, які належить розглядати господарському суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство. Виділено основні підходи до тлумачення цієї норми – широкий і вузький. Застосовано логічний, філологічний, системний, цільовий (телеологічний) методи тлумачення цієї норми. Виділені основні техніко-юридичні вади норми частини 2 статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства. Проаналізовано практику та правові позиції Верховного Суду з цього питання. Підкреслюється, що метою концентрації є відновлення платоспроможності боржника та задоволення вимог кредиторів. Стверджується, що насправді жодного принципово нового підходу до юрисдикції господарського суду щодо спорів, стороною яких є боржник, у статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства порівняно із статтею 10 раніше чинного Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» немає, і відповідні норми зазначених актів слід вважати аналогічними; положення статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства слід тлумачити у системному зв'язку із статтею 20 Господарського процесуального кодексу України; на цивільні немайнові спори, результати розгляду яких не впливають на обсяг ліквідаційної маси боржника, не поширюється дія частини 2 статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства, і їх належить розглядати за правилами цивільного судочинства. Зроблено висновок про те, що правильним є вузьке тлумачення норми частини 2 статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства, яке передбачає, що в ній йдеться лише про майнові спори. Спори, перелічені у частині 2 статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства, підлягають розгляду та вирішенню господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, виключно за умови, що вони мають майновий характер або принаймні можуть прямо тягнути за собою майнові наслідки і впливати на обсяг ліквідаційної маси. При цьому показано, що широке тлумачення вказаної норми суперечить Господарському процесуальному кодексу України та Конституції України.

Ключові слова: господарська юрисдикція, цивільна юрисдикція, адміністративна юрисдикція, майновий спір, немайновий спір, процедури банкрутства.

The paper considers the rule of Article 7, Part 2 of the Bankruptcy Procedure Code of Ukraine in respect of cases to which the debtor is a party, which should be considered by the commercial court which is considering the bankruptcy case. The main approaches to the interpretation of respective rule are highlighted – broad and narrow ones. Logical, philological, systemic, target (teleological) methods of interpretation of respective rule are applied. The main technical and legal shortcomings of Article 7, Part 2 of the Bankruptcy Procedure Code of Ukraine are highlighted. The practice and legal positions of the Supreme Court on this issue are analyzed. It is emphasized that the purpose of the cases concentration is to restore the debtor's solvency and satisfy creditors' claims. It is argued that in fact Article 7 of the Bankruptcy Procedure Code of Ukraine, if compared to Article 10 of the previous Law of Ukraine "On restoring the debtor's solvency or bankruptcy", has no fundamentally new approach to the jurisdiction of the commercial court on disputes to which the debtor is a party. The relevant provisions of these acts should be considered similar. The provisions of Article 7 of the Bankruptcy Procedure Code of Ukraine should be interpreted in a systematic tie with Article 20 of the Commercial Procedure Code of Ukraine; civil non-property disputes, that do not affect the amount of the debtor's liquidation estate, are not subject to Article 7, Part 2 of the Bankruptcy Procedure Code of Ukraine, and they should be considered under the rules of civil procedure. It is concluded that the narrow interpretation of the rule of Article 7 Part 2 of the Bankruptcy Procedure Code of Ukraine is correct, which assumes that it refers only to property disputes. Disputes listed in Article 7, Part 2 of the Bankruptcy Procedure Code of Ukraine shall be considered and resolved by the commercial court in whose proceedings the bankruptcy case is pending, provided that they are of a property nature or at least they may directly entail property consequences and affect volume of liquidation mass. At the same time, it is shown that a broad interpretation of this rule contradicts the Commercial Procedure Code of Ukraine and the Constitution of Ukraine.

Key words: commercial jurisdiction, civil jurisdiction, administrative jurisdiction, property dispute, non-property dispute, bankruptcy proceedings.

Постановка проблеми. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII [1] (далі – КУПБ) зберіг традицію так званої «концентрації» спорів, стороною яких є боржник. При цьому зазнав змін перелік спорів, які підлягають концентрації. Так, відповідно до ч. 2 ст. 7 КУПБ, «господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, в межах цієї справи вирішує всі майнові спори, стороною в яких є боржник; спори з позовними вимогами до боржника та щодо його майна; спори про визнання недійсними результатів аукціону; спори про визнання недійсними будь-яких правочинів, укладених боржником; спори про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно; спори про стягнення заробітної плати; спори про поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника; спори щодо інших вимог до боржника».

Для порівняння, раніше чинний Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 № 2343-XII [2] (далі – Закон № 2343-XII) у ч. 4 ст. 10 встановлював, що «суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, вирішує усі майнові спори з вимогами до боржника, у тому числі спори про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України».

Стан дослідження. З огляду на, те, що з моменту набрання чинності КУПБ минуло небагато часу, не всі питання новітнього правового регулювання процедури банкрутства стали об'єктом детальної наукової рефлексії. До таких належить і питання новел ч. 2 ст. 7 КУПБ.

На перший погляд, текстуальний аналіз зазначених правових норм може призвести до висновку, що законодавець розширив концентрацію справ зі спорів, стороною яких є боржник та відповідну юрисдикції господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство.

Так, Верховний Суд першопочатково дотримувався думки про те, що «Новелою Кодексу є детальне, на відміну від Закону, врегулювання порядку розгляду спорів, у яких однією зі сторін є боржник. [...] На відміну від Закону, положеннями Кодексу не встановлено жодних винятків щодо спорів, розгляд яких концентрується в межах справи про банкрутство. Крім того, у межах справи про банкрутство підлягають розгляду спори щодо інших вимог до боржника (тобто будь-які немайнові спори, що виникають як з приватних, так і з публічних правовідносин, у яких відповідачем є боржник). При цьому перелік таких вимог законодавцем не обмежено» [3]. В.Я. Погребняк зазначає: «аналіз статті 7 КзПБ дає підстави дійти висновку, що до юрисдикції господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, відтепер віднесені не тільки майнові, а й немайнові спори, що виникають як з приватних, так і з публічних правовідносин, у яких стороною є боржник» [4].

Схожу оцінку зазначені норми отримали і від науковців. Так, С. Масловський стверджує, що «ст. 7 КУЗПБ передбачає повну концентрацію всіх майнових спорів за участю боржника у компетенції господарського суду, який розглядає справу про банкрутство такого боржника. [...] КУЗПБ порівняно з попереднім Законом про банкрутство розширив коло справ, що розглядаються господарським судом у межах справи про банкрутство» [5, с. 110]. А.Б. Гушилик вважає, що «однією із новел [КУПБ] стала повна концентрація спорів, стороною яких є боржник, у справі про банкрутство» [6, с. 151]. О. Авраменко більш стримано говорить про те, що «порівняно з редакцією Закону, чинною з 19.01.2013, Кодексом значно поглиблено розуміння принципу концентрації усіх спорів боржника у справі про банкрутство» [7, с. 102], а про «повну концентрацію» говорить лише щодо майнових спорів [7, с. 101].

Постановка завдання. У зв'язку із цим, а також враховуючи, що з точки зору юридичної техніки норма ч. 2 ст. 7 КУПБ не є досконалою, необхідно з'ясувати її дійсний зміст. Актуальності порушеному питанню додає і той факт, що судова практика, зокрема практика Верховного Суду ще не остаточно сформувалася.

Виклад основного матеріалу. Ми не дерма одразу звернули увагу на юридико-технічний рівень ч. 2 ст. 7 КУПБ. Частина 4 ст. 10 Закон № 2343-ХІІ перераховувала справи, що підлягають концентрації спорів у межах справи про банкрутство, логічно та послідовно, йдучи від загального до конкретного, зазначаючи спочатку, що концентрації підлягають «усі майнові спори з вимогами до боржника», а далі наводячи деякі приклади («[...]у тому числі спори про[...]») та встановлюючи винятки («[...]за винятком спорів[...]»). Таким чином, зміст цієї норми із впевненістю можна було тлумачити так, що концентрації підлягають лише *майнові* спори.

В свою чергу, текстуальна форма норми ч. 2 ст. 7 КУПБ є недосконалою, нелогічною, суперечливою. В ній не простежується послідовного руху думки від загального до конкретного, і в якості самостійних однопорядкових елементів класифікації справ, що підлягають концентрації, перелічені (із застосуванням розділового знаку «;») 8 категорій спорів: 1) всі майнові спори, стороною в яких є боржник; 2) спори з позовними вимогами до боржника та щодо

його майна; 3) спори про визнання недійсними результатів аукціону; 4) спори про визнання недійсними будь-яких правочинів, укладених боржником; 5) спори про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно; 6) спори про стягнення заробітної плати; 7) спори про поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника; 8) спори щодо інших вимог до боржника.

Одразу впадає у вічі, що, фактично, спори категорій «2»–«6» є майновими, тобто є видовими по відношенню до спорів категорії «1», яка є родовою; спори категорії «7» через традиційний спосіб захисту прав незаконно звільненого чи переведеного працівника – оплату вимушеного прогулу або різниці в заробітку – також можна вважати майновими або тісно пов'язаними із майновими. А найбільш невдалим є формулювання категорії спору «8» – «спори щодо інших вимог до боржника», яке допускає подвійне його тлумачення (як і, зрештою, тлумачення всієї норми ч. 2 ст. 7 КУПБ): (1) йдеться взагалі про всі інші спори, крім перелічених раніше (тобто і про усю множину немайнових спорів) – *широке тлумачення*; (2) йдеться про всі інші майнові спори, які спеціально не поіменовані у категоріях «2»–«7» – *вузьке тлумачення*. Таким чином, маємо розтлумачити дійсний зміст ч. 2 ст. 7 КУПБ, для чого скористаємося кількома методами тлумачення.

1. Логічний та філологічний методи тлумачення.

Послугуючись цими методами, можемо встановити синтаксичні та логічні зв'язки між складовими норми та подолати її техніко-юридичні вади. На нашу думку, законодавець невірні використав синтаксичні засоби мови та подав категорії справ «1»–«8» в якості однопорядкових синтаксичних одиниць. Однак це не узгоджується із логічним аналізом категорій справ «1»–«8», серед яких категорії справ «1» є родовою, а категорії справ «2»–«8» – видовими сутностями. З огляду на це, а також враховуючи, що зміст правової норми має пріоритет щодо її форма, доходимо до висновку, що в нормі ч. 2 ст. 7 КУПБ маються на увазі майнові спори (категорія «1»), в тому числі конкретні різновиди майнових спорів (категорії «2»–«7»), а також інші майнові спори (категорія «8»), а отже правильним є вузьке тлумачення цієї норми.

2. Системний метод тлумачення ч. 2 ст. 7 КУПБ

передбачає її розгляд у зв'язку із іншими функціонально пов'язаними нормами права. Йдеться, зокрема, про норму п. 8 ч. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ [8] (далі – ГПК України), відповідно до якої «господарські суди розглядають [...] справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України».

Таким чином, ГПК України зберіг той же перелік справ, який містився свого часу в ч. 4 ст. 10 Закону № 2343-ХІІ. Таким чином, широке тлумачення ч. 2 ст. 7 КУПБ суперечить п. 8 ч. 1 ст. 20 ГПК України. Суди, допускаючи широке тлумачення ч. 2 ст. 7 КУПБ (наприклад, застосовуючи «концентрацію» до немайнових спорів), порушують не лише процесуальні норми, а й ключовий конституційний принцип ч. 2 ст. 19 Конституції України [9], відповідно до якої «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

Отже, викладене свідчить на користь вузького тлумачення ч. 2 ст. 7 КУПБ.

3. Цільовий (телеологічний) метод тлумачення. Цей метод передбачає встановлення мети концентрації справ зі спорів, стороною яких є боржник і співвідношення із такою метою досліджуваної норми ч. 2 ст. 7 КУПБ. Відповідно до Преамбули КУПБ, «цей Кодекс встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника - юридичної особи або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи». Преамбула КУПБ дозволяє виокремити дві мети правового регулювання відносин банкрутства: 1) відновлення платоспроможності боржника; 2) задоволення вимог кредиторів. При цьому остання мета подається у Преамбулі як основна. Очевидно, що норми про «концентрацію», зрештою, також спрямовані на реалізацію зазначених цілей.

Слід погодитися із О. Авраменко в тому, що «одним із основних принципів у процедурах банкрутства є принцип судового контролю у справах про банкрутство. Зазначений принцип має неабияке значення, зокрема, у процедурах повернення майна боржника у його розпорядження з метою відновлення своєї платоспроможності або формування ліквідаційної маси, достатньої для задоволення кредиторських вимог. У свою чергу, зазначений принцип може бути ефективно реалізований лише у разі концентрації всіх майнових спорів стосовно майна банкрута у межах справи про банкрутство» [7, с.101].

Про мету «концентрації» неодноразово зазначав Верховний Суд, який, зокрема, ще у 2018 році, у постанові від 31.10.2018 року у справі № 564/1770/13-ц [10] сформував таку правову позицію: «визначення юрисдикційності усіх майнових спорів господарському суду, який порушив справу про банкрутство, має на меті як усунення правової невизначеності, так і захист прав кредитора, який може, за умови своєчасного звернення, реалізувати свої права і отримати задоволення своїх вимог». Згодом, в тому числі у період чинності КУПБ, Верховний Суд неодноразово підтверджував цю позицію [Див, напр.: 11].

Виходячи із зазначеного про мету правового регулювання відносин банкрутства, «концентрація» має сенс лише в тому випадку, коли стосується майнових спорів. Показовою в цьому відношенні є і правова позиція, висловлена у постанові Верховного Суду (у складі Великої Палати Верховного Суду) від 23.10.2019 року у справі № 752/4361/15 [12]. В цій постанові Верховний Суд фактично визнав аналогічність дійсного змісту ч. 4 ст. 10 Закону № 2343-ХІІ та ч. 2 ст. 7 КУПБ, зазначив про їх системний зв'язок зі ст. 20 ГПК України та зазначив наступне:

«[...]до суду звернулася юридична особа - ЗАТ «Київгума», від імені якої діє ліквідатор [...]. Відповідачами [...] є юридична особа – ТОВ «Укрінформсервіс» та фізичні особи [...], а предметом позову є вимога щодо визнання недійсним Інвестиційного договору, укладеного між відповідачами.

Тобто ЗАТ «Київгума», боржник у розумінні Закону № 2343-ХІІ, є позивачем за цим позовом, його вимоги не підлягають вартісній оцінці та є немайновими, а результати їх розгляду не вплинуть на обсяг ліквідаційної маси цього товариства, тому відсутні підстави стверджувати, що на позовні вимоги ЗАТ «Київгума» поширюються положення [...] частини другої статті 7 Кодексу України

з процедури банкрутства та пункту 8 статті 20 ГПК України [...] щодо належності спорів з майновими вимогами до боржника, у тому числі спорів про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником, до юрисдикції господарських судів.

Ураховуючи зазначене та зважаючи на суб'єктний склад спору, апеляційний суд дійшов правильного висновку, що спір [...] підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства».

З цієї правової позиції Верховного Суду (у складі Великої Палати Верховного Суду) випливає наступне: (1) насправді жодного принципово нового підходу до юрисдикції господарського суду щодо спорів, стороною яких є боржник, у ст. 7 КУПБ порівняно із ст. 10 раніше чинного Закону № 2343-ХІІ, немає; Верховний Суд вважає ці норми аналогічними; (2) на цивільні немайнові спори, результати розгляду яких не впливають на обсяг ліквідаційної маси боржника, не поширюється дія ч. 2 ст. 7 КУПБ, і їх належить розглядати за правилами цивільного судочинства.

Також слід особливо підкреслити, що Верховний Суд не лише не вдається до розширеного тлумачення ч. 2 ст. 7 КУПБ, але і, послуговуючись критеріями майнового/немайнового характеру спору та наявності/відсутності впливу результатів вирішення спору на обсяг ліквідаційної маси, вдається до обмежувального тлумачення ч. 2 ст. 7 КУПБ. Так, у цитованій постанові Верховного Суду не поширив дію ч. 2 ст. 7 КУПБ на спір про недійсність договору (хоча такі спори прямо згадані у цій нормі), оскільки такий спір є немайновим, а результати його розгляду не вплинуть на обсяг ліквідаційної маси боржника.

Крім того, застосовуючи телеологічний метод тлумачення, не можна обійти увагою і наміри, інтенції законодавця. Якщо презюмувати раціональність законодавця та змодельовати ситуацію, коли законодавець бажав би поширити правила «концентрації» на всі – як майнові, так і немайнові – спори, стороною яких є боржник, то виходить, що законодавцеві в такому разі достатньо було б просто сформулювати норму подібним чином: «господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, в межах цієї справи вирішує всі [майнові та немайнові] спори, стороною в яких є боржник». Таким чином, застосування телеологічного методу тлумачення також свідчить на користь вузького розуміння норми ч. 2 ст. 7 КУПБ.

Висновки. Норму ч. 2 ст. 7 КУПБ слід тлумачити звужено, таким чином, що в ній йдеться лише про майнові спори. Всі конкретні спори, перелічені у ч. 2 ст. 7 КУПБ після слів «всі майнові спори, стороною в яких є боржник» (а саме: «спори з позовними вимогами до боржника та щодо його майна; спори про визнання недійсними результатів аукціону; спори про визнання недійсними будь-яких правочинів, укладених боржником; спори про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно; спори про стягнення заробітної плати; спори про поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника; спори щодо інших вимог до боржника) підлягають розгляду та вирішенню господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, виключно за умови, що вони мають майновий характер або принаймні можуть прямо тягнути за собою майнові наслідки і впливати на обсяг ліквідаційної маси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
3. Стан розгляду справ про банкрутство напередодні введення в дію Кодексу України з процедур банкрутства / Верховний Суд; Касаційний господарський суд; 31 січня 2020 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/prezentacia_bankrutstvo.pdf

4. Погребняк В.Я. Проблемні питання застосування Кодексу України з процедур банкрутства. *Конференція «Практичне застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства: аналіз ефективності нових процедур»* (31 січня 2020, м. Харків). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/tezy_Pogrebnyak.pdf
5. Масловський С. Повноваження суду першої інстанції в провадженні у справі про банкрутство. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 108–112.
6. Гушлик А.Б. Підвідомчість справ за участю боржника, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень*: матеріали міжнародної наукової конференції (20 березня, 2020 рік, Херсон). Херсон: МЦНД, 2020. С. 151–154.
7. Авраменко О. Окремі аспекти витребування майна боржника з чужого незаконного володіння добросовісного набувача. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства*. Збірка наукових статей / За заг. ред. д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова. Київ: Алерта, 2019. 216 с. С. 101–109.
8. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
9. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
10. Постанова Верховного Суду від 31.10.2018 року у справі № 564/1770/13-ц, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77696481>
11. Постанова Верховного Суду від 26.02.2020 року у справі № 199/6577/16-ц, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88401359>
12. Постанова Верховного Суду від 23.10.2019 року у справі № 752/4361/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85443508>